

борьба рабочих завода против царизма и капитализма, 1882–1917 гг. / Под ред. В. Суздальцева. – Х., 1966.
 15. Коваль В. *Матеріали к истории пивоварения в Харьковской губернии. – Х., 2010.*

Filatova O.Y. *The social-professional composition of the German ethnic minority representatives in the Kharkiv City in the XIX century.* The article is devoted to studying the problems of the correlation between the social status of the majority of Kharkiv Germans and the influence of this ethnic community on the economic, political, and cultural development of the city in the XIX century.
Key words: ethnic minority, colony, settlers, social group, Kharkiv

О. С. Авдєєва

**ЕТНІЧНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ
 ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я НАПРИКІНЦІ ХІХ ст.
 (За матеріалами Першого Всезагального
 перепису населення Російської імперії 1897 р.)**

У статті наведені статистичні дані, які розкривають проблему етнічної структури населення Північного Приазов'я. Хронологічні межі дослідження – кінець ХІХ ст. – обумовлені специфікою основного джерела – Першим Всезагальним переписом населення Російської імперії 1897 р.

Ключові слова: Північне Приазов'я, перепис населення, етнічні групи

Північне Приазов'я кінця ХІХ ст. – це територія трьох повітів: Маріупольського, Мелітопольського та Бердянського. За адміністративним поділом, повіти належали різним губерніям (перший – до Катеринославської, решта – до Таврійської) і тому загальних статистичних даних наразі не існує. Регіон як складова частина Південної України характеризувався етнічною строкатістю. Головною причиною цього явища була колонізаторська політика державної влади. З моменту ліквідації Запорізької Січі, на приазовські землі були переселені представники різних етнічних груп православного віросповідання (греки, болгары тощо), значна кількість протестантів різних напрямів (переважно німецькомовні колоністи) та розкольників і сектантів (у більшості росіяни). Головна мета цієї розвідки – проаналізувати етнічну структуру населення Північного Приазов'я, спираючись на дані Першого всезагального перепису населення Російської імперії 1897 р. Дослідження проблеми міжконфесійних відносин у регіоні є актуальним і своєчасним. До того ж подібний статистичний зріз наводиться вперше.

Задля досягнення мети дослідження були застосовані два томи Перепису 1897 р.: ХІІІ – Катеринославська губ. [1] і ХЛІ – Таврійська губ. [2]. Для статистичних підрахунків з проблематики етнічної приналежності мешканців Північного Приазов'я, із цього видання залучені відповідні таблиці [1, 4–5, 74–75; 2, 4–5, 94–97]. Так, таблиця І містить відомості стосовно загальної кількості населення, а таблиця ХІІІ подає дані стосовно поділу населення за рідною мовою. Саме таблиці щодо рідної мови є основним джерелом для з'ясування етнічної структури Північного Приазов'я. Така провідна ознака приналежності до певного етносу є достатньо умовною, однак наразі саме ця інформація дає нам найповніші відомості стосовно етнічної структури населення імперії загалом і окремих регіонів зокрема.

Загальна кількість населення Північного Приазов'я становила 943013 осіб обох статей. На першому місці, за кількістю населення, був Мелітопольський повіт – 384239 осіб (40,75% від загальної кількості населення регіону). Другу позицію посідав Бердянський повіт – 304718 осіб (32,31%), третю – Маріупольський – 254056 осіб (26,94%).

На цій території знаходилися п'ять міст: Бердянськ, Маріуполь, Мелітополь, Ногайськ та Оріхів.

Перші три були повітовими центрами. Загальна кількість міщан у Північному Приазов'ї становила 83060 осіб (8,8% від загальної кількості мешканців), з яких 73101 особа проживали в повітових містах. За кількістю населення, міста можна розташувати у такому порядку (від більших до менших): Маріуполь – 31116 осіб (37,46% від загальної кількості міщан), Бердянськ – 26496 осіб (31,90%), Мелітополь – 15489 осіб (18,65%), Оріхів – 5996 осіб (7,22%) та Ногайськ – 3963 особи (4,77%).

За даними перепису, в Північному Приазов'ї на постійному перебуванні знаходились представники тридцяти семи етносів. Найбільшу групу становили носії так званої «малоруської» мови – 507503 особи обох статей, що становило 53,82% від загальної кількості населення регіону. З них основна частина проживала у сільській місцевості – 494048 осіб обох статей (97,35%). Лише 2,65% (13445 осіб) мешкало в містах. Між повітами українське населення було розподілено більш-менш рівномірно. Наступне, за кількістю представників, місце обіймали носії «великоруської» мови – 217011 осіб (23,01%). З них 170321 осіб (78,48%) проживали у сільській місцевості та 46690 (21,51%) – у містах. Більшість з них проживала у Мелітопольському повіті – 126017 осіб обох статей (58,07% російськомовних поселенців). Така перевага була досягнута за рахунок державної політики переселення сектантів та розкольників (духоборів, старообрядців, молокан) з внутрішніх губерній Російської імперії.

Крім цього, слід згадати німецькомовних переселенців – 63128 осіб обох статей (6,69%). Більшість колоністів мешкала в сільській місцевості, у власноруч розбудованих поселеннях – 61595 осіб (97,57%). У містах проживали 1533 особи обох статей (2,43%). Німецькомовні колоністи були рівномірно розміщені на території всіх трьох повітів. Грецькомовні переселенці посідали четверту сходинку, маючи 49196 осіб обох статей (5,22%). З них у містах проживали 4,21% (2073 особи), сільській місцевості – 95,79% (47123 особи). Грецьке переселення було сплановано акцією російського уряду, тому греки були поселені достатньо компактно – більшість з них мешкали в межах Маріупольського повіту: 48290 осіб (98,16% від загальної кількості греків у регіоні).

Наступну групу склали представники «єврейськомовного» населення. На території Північного Приазов'я були зареєстровані 35249 євреїв обох статей (3,74%). Специфічною рисою єврейського населення у регіоні був їх рівномірний розподіл між містом та селом – 57,18% (20156 осіб) проживали у селі та 42,82% (15093 особи) – місті. Серед повітів, за кількістю євреїв, першість обіймав Мелітопольський – 16063 особи (45,57% від загальної кількості євреїв у регіоні). Лише півтора десятими поступалися представники болгарської спільноти – 33848 осіб обох статей (3,59%, від загальної кількості мешканців регіону). Більшість болгар проживала в сільській місцевості – 98,69% (33404 особи). В містах були зареєстровані лише 444 особи, що становило 1,31%. Фактично всі болгарські колоністи були зосереджені в межах Бердянського повіту – 31 843 особи (94,08%). Останньою групою, кількість якої становила більше 1%, були носії татарської мови – 17526 осіб (1,86%). У сільській місцевості, з них проживали 16472 особи (93,99%), містах – 1054 особи (6,01%). 88,28% (15472 особи) мешкали в межах Маріупольського повіту.

Представники решти тридцяти етносів поодиночки становили менше відсотка, від загальної кількості населення Північного Приазов'я. Серед них найбільшу групу

пу становили білоруси – 6360 осіб (0,67%). Кількість сільського та міського населення, відповідно, становила – 6116 (96,16%) та 244 (3,84%). Половина з них проживала в Мелітопольському повіті – 52,52% (3340 осіб). Далі йдуть представники турецькомовного населення – 5719 осіб (0,55%), з яких 82,53% (4720 осіб) проживали у сільській місцевості і 17,47% (999 осіб) – містах. 5318 осіб (92,99% від загальної кількості турок в регіоні) були зареєстровані в Маріупольському повіті. Лише 0,33% становили поляки (3155 осіб обох статей). У селах проживали 2688 осіб (85,2%), містах – 467 (14,8%). Більша частина поляків зафіксована в Мелітопольському повіті – 76,58% (2416 осіб).

Носії молдавської та румунської мов становили 0,17% від загальної кількості населення регіону (1650 осіб обох статей). З них, 99,03% (1634 особи) проживали у сільській місцевості, 0,97% (16 осіб) – містах. Більшість з них проживала у Бердянському повіті – 1508 осіб (91,39%). Носіїв чеської та словацької мов було зареєстровано 0,08% (760 осіб обох статей). З них 727 осіб (95,66%) проживали у сільській місцевості, а 33 (4,34%) – містах. Більшість Перепис зареєстрував у Мелітопольському повіті – 94,61% (719 осіб). Вірмен нараховувалося 634 особи (0,07%): у сільській місцевості – 224 (35,33%), міській – 410 (64,67%). Найбільша кількість вірмен мешкала у м. Мелітополь – 203 особи (32%). Циган було 0,04%, від загальної кількості населення Північного Приазов'я (351 особа), з яких 318 (90,6%) – у селах та 33 (9,4%) – містах; 60,11% (211 осіб) мешкали в Мелітопольському повіті. Носії мордовської мови в регіоні становили 0,03% (241 особа): у селах – 228 (94,61%), містах – 13 (5,39%). З них 87,55% (211 осіб) зареєстровані в Бердянському повіті.

Представники двох етнічних спільнот мали по 0,02% – італійці (211 осіб – 95,26% у містах та 4,74% – селах) та серби (149 осіб – 54,36% у селах і 45,64% – містах). Більша частина італійців (171 особа – 81,04%) та сербів (111 осіб – 74,5%) були приписані до Бердянського повіту. Лише 0,01% від загальної кількості населення Північного Приазов'я склали французи – 107 осіб обох статей. У відсотковому відношенні вони майже порівну були розподілені між містом та селом – 46,73% (50 осіб) міських жителів та 53,27% (57 осіб) сільських. Більшість зареєстрована у Маріупольському повіті – 76 осіб або 71,03%, від загальної кількості французів у регіоні.

Дві мовні групи нараховували по 0,006% – англійці (60 осіб: 85% у містах, 15% – селах) та литовці (52 особи – 34,62% і 65,38%, відповідно). По 0,003% (30 осіб обох статей) нараховували латиші (66,67% було зареєстровано у сільській місцевості, а 33,33% – міській) та естонці (73,33% і 26,67%, відповідно). Ще дві мовні групи нараховували по 0,002% – грузини (16 осіб, з яких 68,75% проживали у сільській, а 31,25% у міській місцевостях) та шведи (15 осіб – 86,67% і 13,33%, відповідно). 0,001%, від загальної кількості населення Північного Приазов'я, становили осетини (11 осіб), з яких 8 осіб (72,73%) були зареєстровані в Маріупольському повіті. Між містом та селом представники цього етносу були поділені більш-менш рівномірно – 45,45% у селі та 54,55% – місті.

Представники решти дванадцяти мовних груп нараховували менше десятка осіб обох статей кожна. Зокрема до них належали: персидськомовне населення (0,0009% – 9 осіб), албанці (0,0008% – 8 осіб), носії мов кавказьких горців (0,0007% – 7 осіб), угорці

(0,0006% – 6 осіб), арабськомовні мешканці (0,0005% – 5 осіб), норвежці (0,0004% – 4 особи), вояки та башкіри (по 0,0002% – по 2 особи); носії жмудської мови, іжорської, лопарської та чуваської нараховували по 0,0001%, тобто, були представлені 1 особою.

Завершивши підрахунки, можна підвести певні підсумки. Більшість у Північному Приазов'ї становили українці (53,82%). Другу позицію обіймали «великоруси» або росіяни (23,01%). Решта мовних груп були кількісно значно меншими. Серед них можна виділити німецькомовну спільноту (6,69%), грецькомовну (5,22%), єврейськомовну (3,74%), болгаромовну (3,59%) і татарськомовну (1,86%). Інші мовні групи нараховували менше одного відсотка (загалом таких груп було тридцять). Такий відсотковий розподіл населення Північного Приазов'я за рідною мовою дає підстави стверджувати присутність доволі помітної етнічної строкатості. Крім того, слід зауважити, що серед розпорощених у всьому регіоні етносів виділялися лише українці, німці та євреї. Решта представників мовних груп були переважно скупчені в окремих повітах. Причиною цього була цілеспрямована державна політика щодо колонізації краю. Так, у Маріупольському повіті компактно проживали греки (98,16% від їх загальної кількості у регіоні), татари (88,28%), турки (92,99%), французи (71,03%) та англійці (68,33%). В Бердянському повіті були зосереджені поселення болгар (94,08%), молдаван (румун) (91,39%), мордві (87,55%), італійців (81,04%) та сербів (74,5%). В Мелітопольському повіті, відповідно, більшість становили росіяни (58,07%), білоруси (52,52%), поляки (76,58%), чехи та словаки (94,61%), цигани (60,11%) й естонці (73,33%).

Щодо розподілу населення Північного Приазов'я між містом та селом, то можна стверджувати, що більшість представників кожної названої етнічної групи мешкала у сільській місцевості. Виняток становили серби, французи, осетини й євреї, які розподілялись майже рівномірно, а також вірмени, албанці, англійці та італійці, більшість з яких проживала в містах.

Отже, особливості географічного розташування регіону та політика царського уряду стосовно колонізації Південної України загалом та Північного Приазов'я зокрема, зумовили поліетнічний склад регіону. Статистичні дані, які містить Перший всезагальний перепис населення Російської імперії 1897 р. дають змогу висвітлити загальну етнічну картину регіону (на підставі вказаної рідної мови), що наразі є необхідним для впровадження ґрунтовного дослідження з проблеми міжконфесійних відносин у Північному Приазов'ї.

1. *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.* – СПб., 1904. – Т. XIII: *Екатеринославская губерния.*
2. *Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.* – СПб., 1904. – Т. XLI: *Таврическая губерния.*

Avdeieva O.S. The ethnic structure of the population in Northern Priazovya at the end of the 19th century (In the base of the First General census of the population in the Russian Empire in the the 1897th). This article is about the statistical data which elucidate the problem of the ethnic structure of the population in Northern Priazovya. The chronology limits of the research – the end of the 19th century – are caused by the specificity of the basic source of research – the First general census of the Russian empire population in the 1897.

Key words: Northern Priazovya, census of population, ethnic groups